

Trávníček, František

Dvouslabičná slova předklonná a nepřízvučná

In: Trávníček, František. *Příspěvky k nauce o českém přízvučnu*.
Brno: Filosofická fakulta, 1924, pp. 29-34

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126432>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

17. Je-li trojčlenná skupina přerušena, její přízvuk se nemění, jak jsme viděli.

Přerušeni předklonné (dvoučlenné) skupiny na její přízvuk vliv má. Je to tehdy, když je předklonná skupina (dvoučlenná) přerušena jedno-slabičným slovem t. zv. nepřizvučným. Říkáme: *ty* 'myslíš, 'on 'vzal, 'jdeš 'rychle, 'chtěl 'psátí, 'ten 'dal, 'kde 'máš?, ale: 'ty si 'myslíš, 'on si 'vzal, 'jdeš mi 'rychle, 'chtěl mu 'psátí, 'ten jim 'dal, 'kde je 'máš? atp.

Tu se vedlejší přízvuk prvního slova skupiny změnil v hlavní přízvuk, protože t. zv. nepřizvučná slova *si, mi, mu* a j. potřebují opory, k níž by se mohla přikloniti.

Trojčlenné skupiny se vložím nepřizvučných slov přízvukově nemění, protože i bez nich má jejich první slovo hlavní přízvuk; na př.: 'já ti mám 'hlad!, 'co si chceš 'psát?; 'to ti je 'hrozné; 'co mu mám 'odpovědět?; 'on jim 'vzal peníze; atp.

Mezi skupiny typu „*můj otec . . .*“ t. zv. nepřizvučná slova zpravidla neklademe; říkáme tedy na př.: 'náš 'Jan mu 'píše; 'dnes 'večer si 'odpočím; 'těch 'všech se to 'netýká.

V jazyce starším se však mohla nepřizvučná slova do těchto skupin vkládati. Na př.:

ten se 'pes všem jiným počě radovati Pass. 297; 'k svým se 'apostolóm vrátí Hrad. 80 a; 'všem se 'jim (obrům) rozjiti káza Alx V. 650.

V klidné výslovnosti měly tyto skupiny beze vší pochyby takový přízvuk jako novočeské skupiny, tedy: 'ten se 'pes, 'k svým se 'apostolóm, 'všem se 'jim.

Dvouslabičná slova předklonná a nepřizvučná.

18. Jako slova jednoslabičná, tak i některá slova dvouslabičná mají jisté zvláštnosti přízvukové.

Vaňorný, Naše doba III (1896), 612 a 612 pozn., praví, že dvouslabičná slova ztrácejí po silném větném přízvuku svůj přízvuk; na př.: 'to aby 'čert 'vzal; 'co asi 'dělá?; 'já 'jenom 'nechci.

Král 236 vykládá podobně, že dvouslabičná slova „mohou někdy téměř docela tratiti přízvuk, stojí-li před slabikou nebo za slabikou s přízvukem větným.“ Dodává však: „Ale mohou to býti jen slova obsažně málo závažná a více formálního významu: *ano, ale, věru, nebo, tedy, tudy, zase, bychom, byste* a j.“

Dále vykládá Král, že „po silném přízvuku a před přízvukem

rovněž silným mohou i jiná slova — arci ve větě nezávažná — tratiti skoro svůj přízvuk“; na př.: 'já za to 'nemohu; 'ty o ně 'něstojíš.

Co praví Král o těchto druhých dvouslabičných slovech, t. j. o slovech nikoli formálního významu, není pro ně nijak charakteristické. Vykládá sám Král 237—238, že se po důrazném jednoslabičném slově pošinouje slovný přízvuk slov následujících, a uvádí jako příklad větu: 'já slyším, ale 'vy neslyšíte. Tu slova *slyším* a *neslyšíte* ztrácejí hlavní přízvuk, splývají se slovy *já* a *vy* v jednotku, která má přízvuk jako jednotné slovo.

Jde tu jednak o slovo dvouslabičné, jednak o trojslabičné; 'já slyším se tedy rovná úplně případům 'já za to 'nemohu a 'ty o ně 'něstojíš. Slovo *slyším* má proti slovům *za to* a *o ně* vedlejší přízvuk na druhé slabice, ale tento rozdíl vyplývá jen z okolnosti, že *slyším* je před pausou, kdežto slova *za to* a *o ně* nikoli; srovn. 'učitel a 'učitel 'učí.

Po důrazném slově jednoslabičném ztrácí tedy každé slovo dvouslabičné hlavní přízvuk a přiklání se k slovu důraznému. To však platí také o slovech víceslabičných.

Jako charakteristické pro slova dvouslabičná zůstává jen to, co praví Vaňorný a také Král, ale pouze o slovech „více formálního významu“.

Oba auktoři uvádějí slova stejná nebo podobná, Král je pak dobře blíže určuje. Tato slova se po mnohé stránce velmi podobají slovům jednoslabičným a odlišují se od slov dvouslabičných významu jiného (*slyším*, *o ně* atd.) a od slov víceslabičných.

19. Oba auktoři připomínají, že tato slova ztrácejí přízvuk. Ale myslím, že neurčují docela správně podmínky této ztráty.

Vaňorný praví, že ona slova ztrácejí přízvuk po silném větém přízvuku. V příkladě „co asi dělá?“ může skutečně jíti o silný přízvuk neboli důraz na *co*, za kterým *asi* stojí. Na př. kdyby mi někdo vykládal o X, že nezaháli, nýbrž že pracuje, a kdybych řekl: to vím, ale rád bych věděl, 'co asi dělá. Ale slovo *asi* zůstává nepřizvučné i tenkrát, nemá-li *co* takovýto silný přízvuk; na př. když bych si vzpomněl na přítele a řekl: 'co asi dělá? Tu by byl spíše důraz na *dělá*, protože mi jde o fakt, děj sám, nikoli o to, o čem pracuje. Vždyť při otázce „co asi dělá?“ nemíváme na mysli jen práci, nýbrž celý život, tedy také zdraví a pod.

Ani ve větě „to aby čert vzal“ nemusí míti slovo *to* důraz.

Ale nejen to. Dvouslabičná slova typu *asi* jsou nepřizvučná i tenkrát, stojí-li za slovy, která mají formální význam jako slova ona

sama, ba ještě zřetelnější formální význam než ona sama, na př. za spojku *že*: povídal, *že* asi nepřijde.

Z toho je patrné, že pro ztrátu přízvuku u slov typu *asi* není rozhodující okolnost, má-li slovo předcházející silný větný přízvuk, jak praví Vaňorný, ani větný přízvuk, jak praví Král.

Vaňorný připomíná ztrátu přízvuku dvouslabičných slov stojících za jednoslabičným slovem. Král mluví o ztrátě jejich přízvuku také před slovy: *věru*, 'hrozně se mylíš; mlčím, *nebo* 'mlčet je zlato.

Ve výkladech Králových není zmínky o tom, jak se chovají ona slova před slovy jednoslabičnými. To třeba doplniti.

S opravami a doplňky výkladů Králových a Vaňorného bylo by lze říci podle mého mínění o oněch dvouslabičných slovech asi to, co následuje.

20. Některá dvouslabičná slova se chovají přízvukově asi tak jako slova jednoslabičná. Jsou to slova, jako *ano*, *ale*, *věru*, *nebo*, *tedy*, *tudy* — ta uvádí Král —, *jenom*, *asi* (u Vaňorného), *neboť*, *ještě*, *nýbrž*, *avšak*, *aby*.

1. Stojí-li tato slova po pause a před jinými slovy nejméně dvouslabičnými, bývají předklonná. Král, jak jsme viděli, se domnívá, že nemají vůbec přízvuk. Zdá se mi však, že jejich první slabika má přízvuk rovnající se asi vedlejšímu přízvuku. Byl by to tedy takový případ jako u slov jednoslabičných v type *ten* 'hoch. Proto bychom mohli ona dvouslabičná slova nazývatí předklonná.

Několik příkladů:

byl tu, *ale* 'odešel; přišel, *avšak* 'za chvíli odešel; už půjdeš? — *ještě* 'nemohu; *tedy* 'pojďme; vzkázal, *aby* 'nechodil.

Při tom je třeba mítí na paměti, že nejsou-li naše slova v absolutním začátku, vyslovujeme je často splývavě s předcházejícím slovem; na př.: on tu *byl ale* 'odešel; *chci aby* přišel. To bývá nejčastěji tehdy, když je před ním slovo jednoslabičné. Tu pak je *ale* zřetelně nepřízvučné. Avšak splývavě vyslovujeme i jindy; na př.: *povídal aby* 'odešel. Pak platí známé pravidlo, že obě slova mají přízvuk jako slovo jednotné.

Předklonnost těchto slov je zcela zřetelná, jsou-li před slovem důrazným; na př.: *věru* 'hrozně se mylíš (Král 236). V případech jiných, kde vyslovujeme následující slovo klidně, není často snadné postřehnouti, jde-li ještě o předklonnost, či má-li první jejich slabika již přízvuk hlavní.

2. Jsou-li za sebou dvě předklonná slova dvouslabičná, nastává někdy stav jako sub 1.; na př.: šel bych rád, *ale* 'ještě to nemohu slíbit.

Zvláště tak bývá, je-li na druhém slově důraz; na př.: *ale* 'ano!; *ale* 'zase odešel.

Někdy se však druhé slovo — není-li na něm důraz — přiklání k prvnímu: přišel, *ale zase* 'odešel; *tedy asi* 'nic.

3. Jsou-li dvouslabičná slova předklonná před slovy jednoslabičnými, jsou dílem předklonná, dílem mají hlavní přízvuk.

Hlavní přízvuk mají, jde-li za nimi slovo t. zv. nepřizvučné; na př. *jenom si* 'vezmi; *ještě mu* 'přidal; *neboť já* 'řikal; *tedy jim* 'řekni; *aby se* 'nebál; *ale jen* 'zůstaň.

Za slovy *ale* a *avšak* t. zv. nepřizvučná slova v jazyce spisovném a v některých nářečích nestávají, v některých však ano; viz v § 4.

Hlavní přízvuk mají naše slova také tehdy, následuje-li za nimi slovo předklonné, t. j. první slovo předklonné skupiny. Na př.: *ale ten* 'hošík odešel; kdo to byl? — *asi náš* 'Karel; byli tam všichni, *jenom svůj* 'bratr ne; *asi až* 'zítra; *avšak on* 'neví; řikal, *aby měl* 'strpení; *ještě dnes* 'ráno; všichni 'slyší, *ale vy* 'neslyšíte; *jenomže* 'nevím.

Toto *jenomže* v posledním příkladě hledí také sem; liší se od případů ostatních jen tím, že tu *že* splynulo s *jenom* v jedno slovo. Podobný případ je *neboli*; na př.: slovo nepřizvučné *neboli* 'přiklonné.

Předklonnými zůstávají před jednoslabičným slovem, které je před pausou, nebo před slovem důrazným, i když není před pausou: *ale* 'jdi!; *jenom* 'piš!; *asi* 'ne; všichni ne, *jenom* 'ty; to jsem nebyl já, *nýbrž* 'on; ty jsi přišel, *ale* 'on nepřišel.

Nejsou-li před slovem důrazným, je někdy často těžké rozhodovati, má-li první slabika přízvuk vedlejší či hlavní. Viz sub 1.

4. Stojí-li naše slova za slovem jednoslabičným, jsou nepřizvučná. Na př.: *já asi* 'nepůjdu; *on ale* 'neslibil; *tedy asi* 'přijdeš?; *to aby* 'čert vzal; *že tedy* 'pojedu; *že ještě* 'nevím; *teď ještě* 'nemohu; *pojď zase* 'k nám; *hned asi* 'teď; *uda ale* 'můžeš.

5. Jsou-li naše slova za slovem nejméně dvouslabičným, přiklání se k němu a tvoří s ním celek, který má přízvuk jako slovo jednotné. Je to *tedy* v podstatě týž stav jako sub 4. Na př.: *Karel asi* 'nepřijde; *tatiček ale* 'nemůže; *odpoledne zase* 'půjdem; *dopoledne tedy* 'nepřijdu.

Jak vidíme, jsou tato slova buď nepřízvučná nebo mají vedlejší přízvuk na první slabice; to záleží na slově předcházejícím; *'Karel 'asi* = *'praba,bička*; *'tati,ček ale* ('nemůže) = *'nepo,vezeme* ('nie).

Tak je ve výslovnosti splývavé. Vyslovujeme-li první slovo s našimi dvouslabičnými slovy nespývavé, má dvouslabičné slovo vedlejší přízvuk vždy: *'tati,ček - ,ale 'nemůže*. Má-li vedlejší přízvuk již ve výslovnosti splývavé, ponechává si jej i ve výslovnosti nespývavé: *'odpo,ledne ,zase 'půjdem* — *'odpo,ledne - ,zase 'půjdem*. Místo vedlejšího přízvuku bývá tu i hlavní přízvuk a je často nesnadné rozhodovati, jde-li ještě o přízvuk vedlejší či již hlavní. Srovn. sub 1.

21. V § 3 jsme poznali t. zv. jednoslabičná slova nepřízvučná. Jsou to slova, která stávají po pauze jen v jistých případech a zpravidla nikoli. Jsou taková slova i dvouslabičná, a to dvouslabičné kondicionální tvary slovesa *býti*, tedy *bychom* a *byste*. Přiklání se k předcházejícímu slovu jako dvouslabičná slova zvaná předklonná. Viz v § 20 sub 4. a 5. Avšak připomenutou okolností, že nestávají zpravidla po pauze, se odlišují od slov uváděných v § 20. Král 236 je od nich neodděluje. Mohli bychom jim říkati obdobou podle slov jednoslabičných dvouslabičná slova nepřízvučná (bezpřízvučná, příklonná).

1. Stojí-li tato slova za slovem jednoslabičným, jsou zcela zřetelně nepřízvučná, na př.: *'šli bychom* do 'lesa; *'šli byste* 's námi?; *'zas bychom* 'mohli pokračovat; *'hned byste* 'měli jít; *'že bychom* 'přišli; *'až byste* 'skončili'; atp.

Jsou-li před pausou, má arcit jejich druhá slabika vedlejší přízvuk: *'šli by,chom*; *'šli bys,te*; atp. Srovn. *'učitel 'učí* — *'učitel*.

2. Stojí-li naše slova za slovem dvouslabičným, má jejich první slabika vedlejší přízvuk; na př.: *'rádi ,bychom* 'přišli; *'zase ,byste* 'mohli psát vy; *'zítra ,bychom* nemohli.

3. Stojí-li za slovem trojslabičným a jsou-li před pausou nebo před slovem příklonným, má jejich druhá slabika vedlejší přízvuk: *'zepta,li by, chom* se; *'napsa,li bys, te* mu; *'odřek,li by, chom*.

Následuje-li za nimi slovo s hlavním přízvukem, jsou nepřízvučná; na př.: *'napsa,li bychom* 'listek; *'zajis,té byste* 'přišli.

Tvoří tedy naše slova s předcházejícím slovem jednotku, která má přízvuk jako slovo jednotné. A to platí také tehdy, když jsou za slovy čtyslabičnými atd.

K případům shora uváděným náleží také *abychom*, *abyste*, *kdybychom*, *kdybyste*, kde naše tvary splynuly se spojkou *a* a *kdy*.

V knižním jazyce bývají naše tvary po pause; na př.: prosili nás, *bychom* jim vyhověli. Živá mluva středočeská užívá tu však tvarů *abychom*, *abyste*. Srovn. v § 3.

V jazyce starším bývaly naše tvary po pause; na př.: *bychme* byli ve dnech otcův našich Koř. Mat. 23, 30 (Gebauer III 2^a, 430); *byšte* se bohu vzdali ApŠ. 137 (tamt.); *byste* mě byli jěli Pass. 406 (tamt.).

Pro 1. os. plur. má Gebauer III 2^a, 429 doklady také na trojslabičné tvary *bychome*, *bychomy*: *bychomy* se zpovídali ŽWittb. 105, 47; *bychome* byli za těch dní našich otcův Krist. 83^b.

Dále byl v staré češtině dvojslabičný tvar pro 3. plur. *bychu*, ale je doložen jen jednou, a to v podobě *abychu* (Gebauer I. c. 431).

Jako jednoslabičná slova nepřízvučná mívají naše dvouslabičná slova hlavní přízvuk v případech jako: *'bychom* je 1. osoba plur.; co je to *'bychom?*; tvar *'bychom*.

Případy typu *ten jejích syn*.

22. V jistých případech bývají příklonná také jiná dvouslabičná slova než slova typu *asi*, o kterých byla řeč v §§ 19 a 20.

Všimněme si na př. slova *chcete* ve větách „kdy chcete přijít“ a „zda chcete přijít“.

Je-li na něm důraz, má hlavní přízvuk, a to zesílený; na př.: ptám se vás, *'zda* *'chcete* *'přijít*. Slovo *zda* je předklonné, poněvadž stojí před slovem s důrazem. Je-li důraz na slově před *chcete*, je *chcete* nepřízvučné, t. j. příklání se k slovu důraznému; na př.: ptám se vás, *'kdy* *chcete* *'přijít*.

V obou těchto případech je lze dobře chápatí přízvuk slova *chcete* a také jednoslabičného slova předcházejícího (*kdy*, *zda*). A je zcela zřetelný významový rozdíl mezi oběma případy.

Ale dvojí přízvuk mívají naše věty také tenkrát, když není důraz ani na prvním slově ani na druhém: ptám se vás, *'zda* *chcete* *'přijít* — ptám se vás, *'zda* *chcete* *'přijít*.

Bývá to tehdy, když je dvouslabičné slovo za slovem jednoslabičným; na následujícím slově nezáleží.

Jiné podobné případy jsou:

'ten *'jejích* *'syn* — *'ten* *'jejích* *'syn*; *'my* *'máme* *'hlad* — *'my* *'máme* *'hlad*; *'on* *'nemá* *'kdy* — *'on* *'nemá* *'kdy*; *'kam* *'chcete* *'jít?* — *'kam* *'chcete* *'jít?*; *'kdy* *'máte* *'prázdnost?* — *'kdy* *'máte* *'prázdnost?*; povídal, *'že* *'budeš* *'doma* — *'že* *'budeš* *'doma*; *'když* *'otec* *'odešel* — *'když* *'otec* *'odešel*.